

LIT.: Farbmessung in der Textilindustrie. Bayer Farben Revue, Sonderheft 3, 1964. — L. Gall, Farbmeterik auf dem Pigmentgebiet. BASF 1971. — Industrial Color Technology. Adv. in Chem. Series 107. American Chemical Society, Washington 1971. — Применение цветоведения в текстильной промышленности. Сборник статей, Ч. 1, 2. Легкая индустрия, Москва 1964, 1971. — M. Richter, Einführung in die Farbmeterik. Walterde Gruyter, Berlin 1976. — А. П. Ерусов, А. А. Хархаров, Цвет и его применение в текстильной промышленности. Издательство Ленинградского университета, Ленинград 1974.

D. Broz

KOMASACIJA ZEMLJIŠTA, agrarno-tehnička operacija kojoj je glavna svrha sakupljanje razbacanih posjeda (kojima raspolaže pravna osoba i koje iskorištava za poljoprivrednu proizvodnju) u jednu cjelinu ili u barem nekoliko zaokruženih površina. Koncentracijom zemljišta postiže se bolje iskorištenje uz primjenu suvremenih metoda obradbe u modernoj poljoprivredi. Konačna je svrha komasacije poljoprivrednog zemljišta maksimalna proizvodnja uz minimalne troškove.

Prve akcije sakupljanja zemljišnih čestica u veće i kompaktnije površine nastale su nastojanjem pojedinaca da kupovinom ili zamjenom osiguraju što homogeniji zemljišni posjed. Da bi se to postiglo, često nije bilo dovoljno pribaviti bilo koji dio zemljišta, već takav koji graniči sa zemljištem kojim se već raspolaže. Tu se često pojavljuje kao prepreka monopol vlasništva, jer taj dio zemljišta pripada drugom vlasniku koji ga ne želi prodati niti zamijeniti za drugo zemljište.

Pitanje grupiranja poljoprivrednih posjeda u širem smislu pojavljuje se prvi put na prijelazu iz feudalnoga na kapitalistički način proizvodnje. Povećana potražnja hrane za ishranu sve brojnijeg stanovništva zahtijevala je izmjenu u poljoprivredi. Trebalo je intenzivirati poljoprivrednu proizvodnju, proširiti obradive površine na račun pašnjaka, uvesti nove metode rada, što nije bilo moguće u uvjetima feudalizma i tropskog plodoreda. Novi način gospodarjenja, temeljen na kapitalističkim osnovama i metodama rada, sve je više tražio okupljanje parcela u veće proizvodne jedinice. Tada je započelo novo razdoblje u razvoju poljoprivrede, koje se temelji na privatnom vlasništvu.

Tako već polovicom XVI stoljeća u kneževini Kepten, u jugoistočnoj Bavarskoj, nastaju prvi komasacijski zahvati. Približno u isto vrijeme, na inicijativu veleposjednika, provodi se komasacija i u Engleskoj. Prve zakonske miere donijete su u Danskoj početkom XVIII stoljeća. Sto godina kasnije, do 1835. god., bilo je u Danskoj zahvaćeno komasacijom ~90% obradivih površina. Nakon toga komasacija je prihvaćena gotovo u svim zemljama Evrope.

Samo grupiranje zemljišnog posjeda u što manji broj čestica pravilnog oblika nije dovoljno za racionalnu obradbu zemljišta i rentabilnu poljoprivrednu proizvodnju. Osim toga, potrebno je osnovati novu mrežu putova koja će omogućiti pristup na svaku parcelu. Nadalje, treba istodobno izgraditi uređaje koji će odvoditi suvišnu i štetnu vodu, odnosno dovoditi je tamo gdje je potrebna. Svi ti radovi su povod za regulacije i sanaciju naselja.

Komasacijske radove prati i sređivanje imovinsko-pravnih odnosa i izradba suvremenih planova komasacijskog područja, što opet omogućuje tehničke i imovinsko-pravne zahvate na širem području.

Novi posjedi grupiraju se, po mogućnosti, u što manje parcela, tako da se smanjuje ukupna duljina međa. Prema tome, u novom stanju smanjuje se i neproduktivna površina u omjeru broja parcela prije i poslije komasacije. Duljina međa ovisi još i o obliku novih parcela koje se komasacijom formiraju prema potrebama ratarske proizvodnje.

Napuštaju se stare parcele koje su desetljećima prelazile s oca na sina, a nestankom tih sitnih i nepravilnih parcela nestaju i zastarjele navike. S novim stanjem stvaraju se uvjeti za primjenu naprednijih metoda rada i racionalnije iskorištenje poljoprivrednog zemljišta.

Zemljišta potrebna za putove, kanale i druge zajedničke potrebe sela osiguravaju sudionici komasacije proporcionalno površini njihova zemljišta pa nije potreban postupak eksproprijacije.

Sređivanjem pravnog stanja nestaju različiti, često i vrlo složeni problemi u vezi s posjedovnim odnosima. Ispravkom zemljišno-knjižnog stanja i osnivanjem novog katastarskog operata iščezavaju sve nesuglasice koje su se pojavljivale prije komasacije.

Umjesto starih (grafičkih) katastarskih planova, većinom dotrajalih i neupotrebljivih, dobivaju se suvremeni planovi upotrebljivi za različite svrhe.

Prema složenosti komasacijskog zahvata postoji više oblika komasacije poljoprivrednog zemljišta. Zapravo postoji cijela skala varijanti koja počinje s nepotpunom (umjerenom), a završava potpunom (radikalnom) komasacijom.

Umjereni komasacija agrarna je operacija kojoj je cilj sakupljanje rascjepkanih posjeda svih poljoprivrednih gospodarstava neke teritorijalne jedinice u zemljišni fond i ponovno dijeljenje zemljišta iz tog fonda istim posjednicima, tako da svaki od njih dobije zemljište otprilike jednake površine i boniteta, ali u većim parcelama.

Umjereni komasacija prema svojem prvom cilju (grupiranje posjeda) izjednačuje se s arondacijom. Razlika je u tome (u nas) što se pri komasaciji grupiraju posjedi svih korisnika zemljišta, dok se prilikom arondacije grupiraju samo posjedi u društvenom vlasništvu.

Drugi je važan zadatak umjerene komasacije osigurati pristup svakoj parceli kolnim putem i ostvariti najkraće putne veze s naseljem.

Radikalna komasacija je agrarno-tehnička operacija koja obuhvaća cijelo područje katastarske općine ne isključujući selo i šumske komplekse. Osim grupiranja posjeda, radikalnom se komasacijom provodi: uređenje sela (intravilana) s obzirom na sadašnje i buduće potrebe; uređenje međa šumskih kompleksa (arondacija šumskih površina); gradnja mreže kanala za detaljnu odvodnju, a prema potrebi i kanala za navodnjavanje; osiguranje najsvrsishodnije mreže poljskih putova i osiguranje zemljišta za prometnice koje će se doskora graditi; grupiranje posjeda (individualnih i društvenih) prema već izrađenoj gospodarskoj osnovi s obzirom na upotrebu mehanizacije; planiranje površina za dugogodišnje poljoprivredne kulture te površina za podizanje šuma i njihovu suvremenu eksploataciju; plansko osnivanje poljozaštitnih pojasa; zaštita od erozije u valovitim i brežuljkastim predjelima; očuvanje prirodnog izgleda ambijenta; osiguranje zemljišta za sve sadašnje i buduće potrebe sela (naselja) itd.

Uz navedena dva tipa postoji još nekoliko oblika komasacije poljoprivrednog zemljišta.

Rekomasacija je ponovljena komasacija, osobito prikladna za grupiranje (ponovno grupiranje) posjeda u društvenom vlasništvu. Arondacija, koja bi se mogla provesti umjesto komasacije, ne rješava, naime, sve probleme zemljišnih posjeda, jer individualni posjedi ostaju izvan procesa grupiranja.

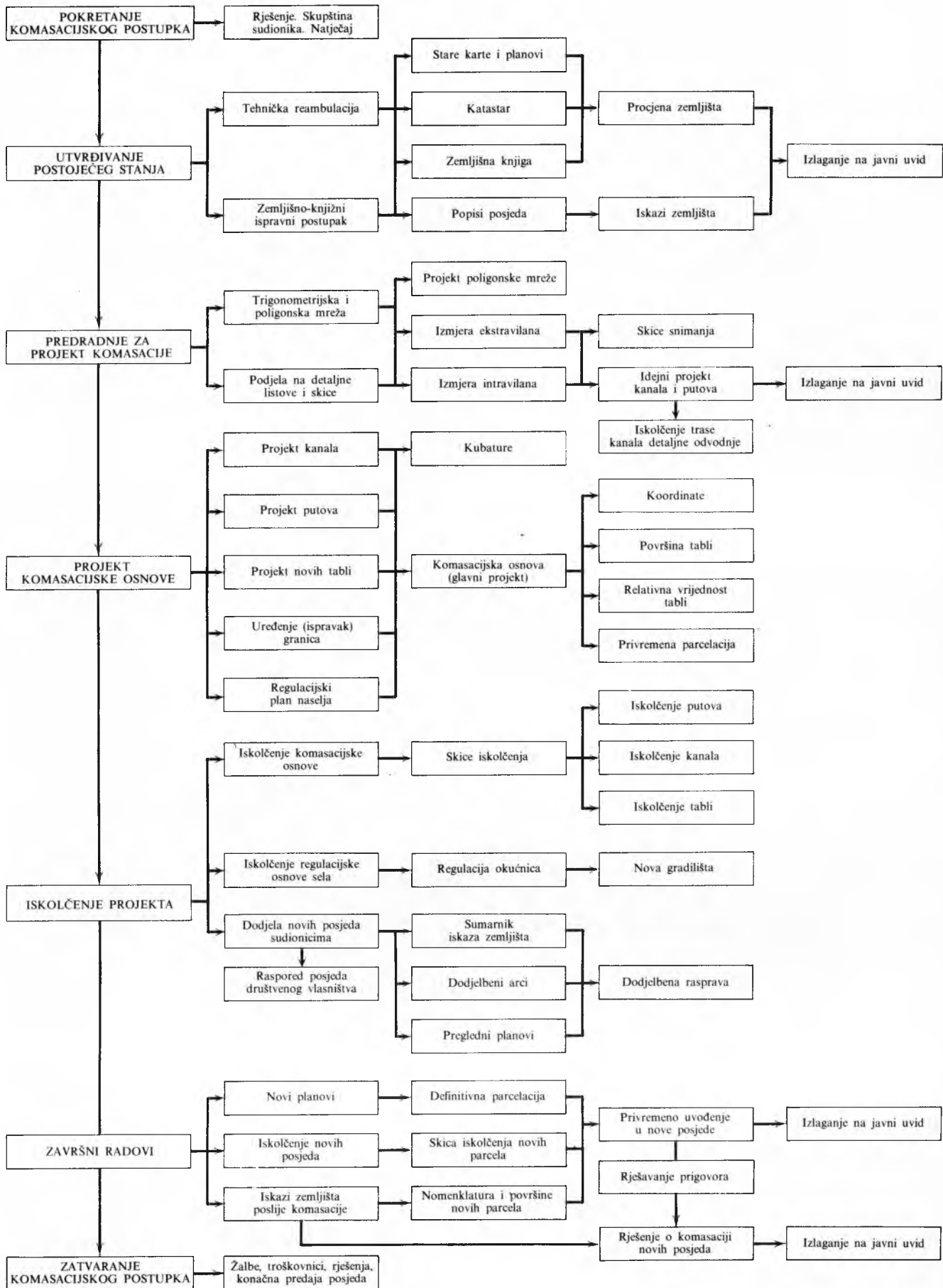
Komasacija na principu planiranog plodoreda primjenjuje se za domaćinstva bez materijalne podloge (starački posjedi, posjedi radnika seljaka i sl.), te kada je u pitanju kooperacija radi kolektivne obradbe.

Komasacija u eksproprijacijskom postupku, prati izgradnju velikih objekata od općeg interesa (akumulacija, aerodroma, autoputova itd.), odnosno objekata za koje su potrebne veće površine zemljišta. Komasaacija u eksproprijacijskom postupku osigurava zemljište za te objekte i ujedno ubrzava njihovu gradnju.

Izvedba komasacijskih radova. Komasaacija zemljišta dira privatno vlasništvo jer se sudionicima oduzima njihov posjed i umjesto njega dodjeljuje se novi na drugom mjestu, iste procjenske vrijednosti i po mogućnosti u jednoj parceli. O ispravnosti komasacije mnogo ovisi materijalna egzistencija i budućnost sela u kojem se ona izvodi.

Projekt postojećeg stanja i tehnika izvedbe komasacije svojstven je stvaralački rad koji često obiluje originalnim rješenjima.

Bitno je da se svaka komasacija što brže provede, jer se tako najbolje izbjegavaju nepoželjne pojave u prijelaznom razdoblju. Osim toga, dugotrajna je komasacija i gospodarski štetna. Poznato je, naime, da sudionik u komasaciji napušta svoj stari posjed, i sve mjere koje idu za tim da ga prisile kako bi svoj posjed obrađivao kao i prije ostaju bez pravog uspjeha. Naprotiv, uvode se kulture koje maksimalno iscrpljuju zemlju. Gospodarske štete koje prouzrokuje dugotrajan komasacijski postupak, osobito u uvjetima intenzivne poljoprivredne proizvodnje, mogu biti i veće od troškova komasacije. Međutim, ni suviše brzo izvođenje komasacijskih radova nije uvijek naj-

Sl. 1. Pregled komasacijskih radova

bolje, jer često, kad se komasacija izvodi po ubrzanom postupku, nema dovoljno vremena da se prostudiraju i uoče svi problemi koji se inače uz komasaciju lako mogu riješiti. Ima slučajeva da se odmah nakon dovršene komasacije mora pristupiti manjim ili većim zahvatima na zemljištu, a oni su se bez naročitih poteškoća i većih materijalnih ulaganja mogli mnogo povoljnije riješiti za vrijeme komasacijskog postupka.

Razvoj proizvodnih snaga i sve veća primjena znanosti i tehnike u poljoprivredi postavljaju nove zahtjeve s obzirom na oblik i veličinu zemljišnih čestica, putnu i kanalsku mrežu, uređenje sela, zaštitu od prirodnih nepogoda itd. Osim tih privremenih problema koji se odnose samo na poljoprivrednu proizvodnju, javljaju se socijalni, urbanistički i drugi problemi. Tehnički postupak komasacije prikazan je shematski na sl. 1.

Komasacija u regulaciji gradova i naselja (urbana komasacija). U nastojanju da se srede veća područja i riješi razvoj naselja izrađuju se regionalni prostorni planovi koji uzimaju u obzir sve specifičnosti postojećih i potencijalnih uvjeta što su od osnovnog značenja za zajednicu. Razrada takvih planova uključuje raspored funkcija i oblikovanje ambijenta u svakoj etapi perspektivnog razvoja.

Za nesmetani razvoj gradova i naselja potrebno je intenzivirati regionalnu poljoprivrednu proizvodnju, izgraditi prometnu i vodoopskrbnu mrežu, provesti regulaciju vodotoka i druge melioracijske zahvate, osigurati zemljište za sve spomenute i ostale namjene. Potrebni su ogromni napori cijele zajednice da bi se to sve ostvarilo, a komasacija je neprocjenljivo korisna pri rješavanju spomenutih zadataka.

Komasacija gradova i prigradskih naselja (komasacija gradilišta) spada u djelokrug regulacije gradova. Ona se osobito ističe u perifernim dijelovima grada, odnosno manjim gradovima s izrazitom individualnom gradnjom.

Komasacija gradilišta sastavni je dio razvojne politike grada ili naselja i bitno se razlikuje od komasacije poljoprivrednog zemljišta. Osnovni uvjet komasacije poljoprivrednog zemljišta sastoji se u poboljšanju osnovice za poljoprivrednu proizvodnju. Za komasaciju gradilišta postavljaju se sasvim drugi uvjeti koji će omogućiti nesmetani razvoj i gradnju gradova i naselja. Tada je svedeno da li će pojedini vlasnik dobiti svoj novi posjed u jednom ili više dijelova. Umjesto grupiranja posjeda traži se da svaka buduća parcela bude posebna građevna cjelina, tj. da se oblik i površina svake parcele (gradilišta) prilagodi zahtjevima gradnje.

Osnovni je zadatak komasacije gradilišta priprema zemljišta i ubrzanje postupka za predstojeće građevinske radove.

Širenjem grada, zemljište, koje je do tada bilo poljoprivredno, postaje potencijalno gradilište i njegova vrijednost ponekad više-struko raste. Treba naglasiti da za povećanje vrijednosti zemljišta nemaju baš nikakvu zaslugu njihovi vlasnici. I upravo se ta okolnost može iskoristiti da se na račun povećane vrijednosti zemljišta osigura prostor za buduće ulice, parkirišta i druge građevine od zajedničkog interesa. Postotak sudjelovanja pojedinaca u realizaciji spomenutih građevina ovisit će o povećanju vrijednosti zemljišta.

Nove regulacijske linije presijecaju postojeće parcele sasvim nepravilno. Mnoge od tih parcela postaju žrtvom eksproprijacije, jer su svojim većim dijelom ili potpuno potrebne za nove ulice, parkirišta i sl. Drugim riječima, takvo novo stanje nije prikladno za individualnu gradnju bez dodatnih zahvata. Često se u tako složenoj situaciji događaju i zloupotrebe, a ponekad se i odustaje od prvobitne koncepcije, što posebno otežava i usporava gradnju.

U naseljima, odnosno dijelovima grada gdje se uz individualnu gradnju predviđa i društvena gradnja, komasacija također daje mnogo veće mogućnosti od eksproprijacije. Pri eksproprijaciji redovito se događa da teret društvene gradnje snose samo pojedinci čiji se posjedi eksproprijiraju. Ali ima pojedinaca čiji posjedi, slučajno, ostaju izvan toga postupka, pa su oni na neki način nagrađeni, jer njihovi posjedi ne samo što nisu eksproprijirani već im je vrijednost znatno porasla, i to upravo na račun eksproprijiranih zemljišta.

Pri komasaciji se površine potrebne za društvenu gradnju proporcionalno raspoređuju na sve sudionike i tako se teret,

koji je uvijek prisutan pri eksproprijaciji, znatno ublažuje ili postaje bez većeg značenja.

Počeci komasacijske djelatnosti u nas. Prvi tragovi komasacije na našem području nalaze se u urbarskom zakonodavstvu, koje se izgrađivalo nakon sve češćih pobuna kmetova. Tako je 1836. godine prihvaćen Urbarski zakon koji uvodi ustanove segregacije (odvajanje i dioba vlastelinskih šuma i pašnjaka) i komasacije. Član VI toga Zakona predviđa sporazumno, ili na osnovi urbarske parnice, odvajanje (diobu) urbarskih pašnjaka od vlastelinskih. Tim povodom, na zahtjev vlastelina ili većine seljaka, uz segregaciju mogla se provesti i komasacija. Dvadeset godina kasnije segregaciju i komasaciju prihvatilo je i Carski patent od 17. svibnja 1857. godine.

Komasaciju i segregaciju provodili su prvostepeni urbarski sud, viši urbarski sud u Zagrebu, a u trećoj instanci urbarski sud u Beču. Urbarsku komasaciju podržao je kasnije i Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (1890), naglašavajući da komasaciju u onim općinama, gdje još nije provedena, mogu u roku od dvije godine zatražiti feudalac ili većina seljaka.

Komasacija prema Zakonu od 1891. godine. Oslobođenjem seljaka feudalnih obaveza javlja se potreba da se izmijene dotadašnji propisi o komasaciji zemljišta. Zbog toga je proglašen posebni Zakon 26. svibnja 1891. god. Taj se Zakon po svome sadržaju, principima na kojima je zasnovan i razradi postupka bitno ne razlikuje od ranijih urbarskih zakona. To je ujedno i razlog da je za jedanaest godina, koliko je Zakon bio na snazi, pokrenuto svega deset komasacija na području Hrvatske i Vojvodine.

Komasacija prema Zakonu od 1902. godine. Kako ni Zakon od 1891. nije bio praktičan, a postupak dugotrajan i troškovi veliki, Zemaljska vlada za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu pripremila je novi nacrt zakona, koji je tadašnji Sabor izglasao 22. lipnja 1902. godine. Zakon je donijet poslije brižljivog proučavanja domaćih i stranih iskustava, te je predstavljao modernu zakonsku tvorevinu.

Glavne su karakteristike toga Zakona: olakšano pokretanje postupka, ubrzanje postupka, izvođenje melioracije, ispravak zemljišnih knjiga, dioba zemljišnih zajednica te smanjenje troškova provedbe. Zakon je predvidio i osnivanje posebnih državnih organa (komasacijska povjerenstva) s jednim zadatkom da se bave komasacijom. Posebna je ustanova Tehničko nadzorništvo komasacijskih radova.

Komasaciju je odobravalo komasacijsko povjerenstvo na zahtjev sudionika, ali komasacija se moglo provesti i po službenoj dužnosti. Zemljište je dodjeljivano prema principu da svaki sudionik u komasaciji dobije novi posjed u što manje parcela jednake vrijednosti, a po mogućnosti jednakog položaja i boniteta kao onaj koji je posjedovao prije komasacije.

Do drugoga svjetskog rata provedeno je ili se nalazilo u završnoj fazi 211 komasacija, na površini više od 400 tisuća hektara. Najviše komasacija, ~75%, otpada na Vukovarsko komasacijsko povjerenstvo.

Pored spomenutog Zakona, Ugarski je Sabor 1908. godine prihvatio dva zakonska članka (VII i XXXIX) koji su se odnosili na komasaciju, a važili su za područje Vojvodine (Bačku i Banat), Međimurje, Prekomurje i Baranju, tadašnje sastavne dijelove Ugarske. Za područje Slovenije, Zakon o komasaciji donijele su Kranjska (1900) i Štajerska (1909). Od ostalih krajeva naše zemlje jedino su još u Srbiji grupirani posjedi ušoravanjem sela prema inicijativi kneza Miloša Obrenovića.

Komasacija poslije 1945. godine. Odmah po Oslobođenju zemlje Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva NRH donosi Privremena uputstva o izvedbi komasacije i s njom vezanih radova, na osnovi kojih su nastavljeni već započeti radovi na komasaciji. Radovi su, međutim, 1947. obustavljeni sve do stupanja na snagu Zakona o komasaciji zemljišta od 24. prosinca 1954, koji je donio Sabor NRH.

Provođenje komasacije u principu je postavljeno na dobrovoljnu osnovu. Izvodi se na zahtjev interesenata, a od toga se odstupa kad se izvode veći hidrotehnički i melioracijski radovi, gradnja prometnica ili drugih većih građevina od općeg interesa, melioracija krša, arondacija zemljišta općenarodne imovine, te kad se provodi komasacija susjednih područja.

Komasacijski organi jesu: Općinska komasacijska komisija kao prvostepeni, Republička komasacijska komisija kao drugostepeni i Odbor sudionika kao savjetodavni organ.

Troškovi komasacije radova koji se izvode uz komasaciju snose sudionici, a troškove hidrotehničkih, melioracijskih i drugih radova njihovi korisnici i zajednica.

U poslijeratnom razdoblju u ~300 komasacijskih gromada komasirano je više od 500 tisuća hektara obradivih površina, što je ~17% poljoprivrednih površina u Hrvatskoj. Većina komasacijskih radova provedena je na području Vinkovaca, Zupanje, Vukovara i Osijeka, dakle u krajevima koji su ekonomski jači i gdje su komasacijski troškovi znatno manji. Od ostalih krajeva naše zemlje jedino se u Vojvodini izvode komasacijski radovi na širem području.

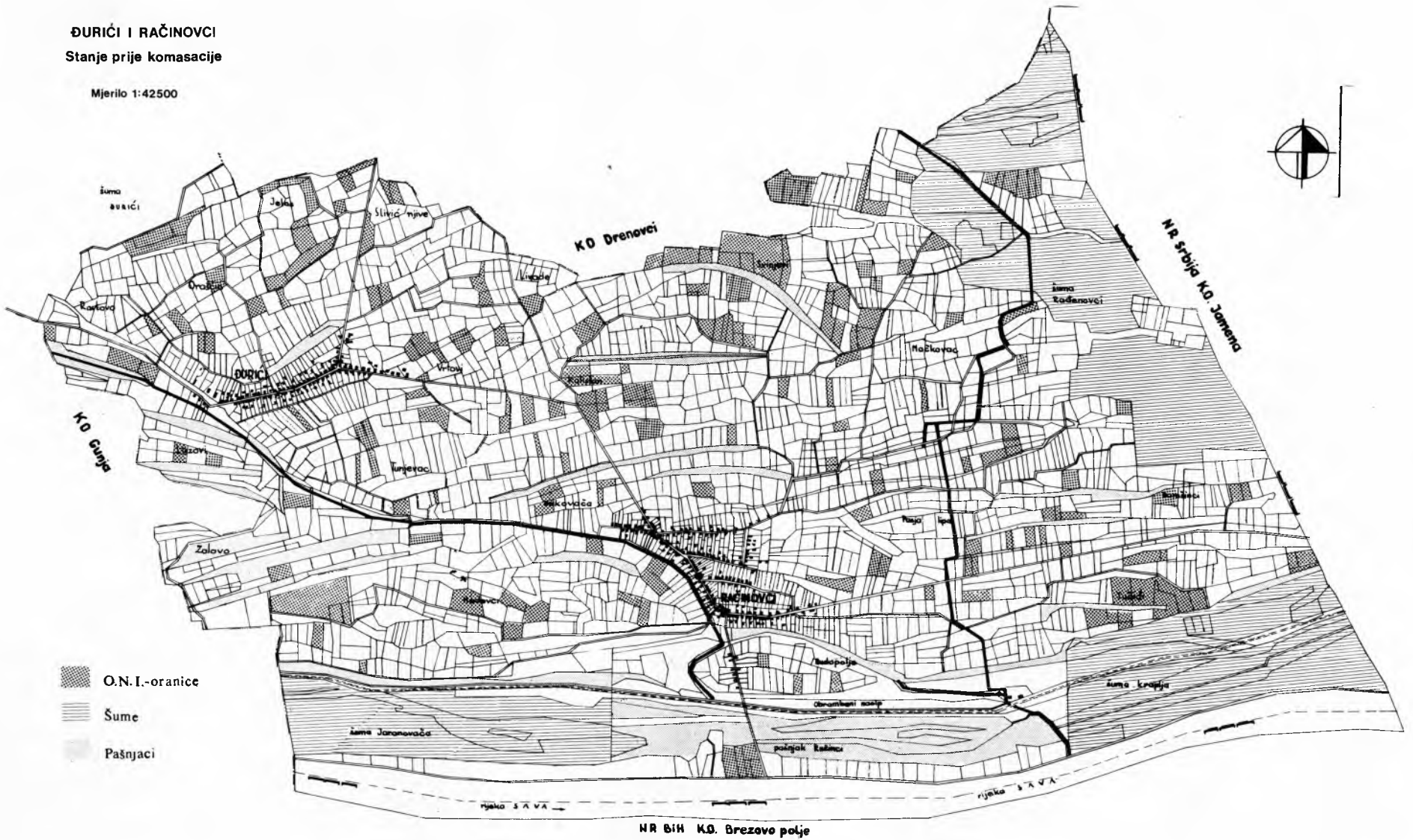
Grupiranje društvenih posjeda. Prvo grupiranje društvenih posjeda izvodi se uglavnom arondacijom. Potreba za arondacijom pojavila se odmah nakon osnivanja državnih poljoprivrednih dobara i seljačkih radnih združuga. Velika rascjepkanost posjeda poljoprivrednih dobara, a osobito seljačkih radnih združuga, zahtijevala je hitnu intervenciju, pa su arondacije provadane u velikom opsegu.

Arondacija nije, međutim, u potpunosti zadovoljila gospodarske potrebe posjeda u društvenom vlasništvu, a to posebno vrijedi za posjede individualnih vlasnika. Za potpuno uređenje zemljišta u društvenom vlasništvu potreban je radikalniji zahvat kao što je komasacija zemljišta u kombinaciji s hidrotehničkim zahvatima.

U komasacijskim postupcima koji su provedeni poslije drugoga svjetskog rata sreden je zemljišni fond društvenog vlasništva, formirani su veliki blokovi poljoprivrednog zemljišta prikladne veličine i oblika. Komasirani posjedi obično su grupirani oko jezgre zemljišnog posjeda prije komasacije ili su smješteni uz glavne prometnice, povezani pristupnim putovima i drugim uređajima. Ocjenjujući rezultate grupiranja posjeda društvenih gazdinstava, može se zaključiti da je komasacija mnogo doprinijela stvaranju uvjeta za unapređenje poljoprivredne proizvodnje na društvenim gospodarstvima.

ĐURIĆI I RAČINOVCI
 Stanje prije komasacije

Mjerilo 1:42500

Sl. 2. Nacrt komasacijske gromade. Stanje prije komasacije (Đurići i Račinovci)

ĐURIĆI I RAČINOVCİ
Stanje poslije komasacije

Mjerilo 1:42.500

Sl. 3. Nacrtna komasacijska gromada. Stanje poslije komasacije (Đurići i Račinovci)

LIT.: H. Gamperl, Die Flurbereinigung in Westlichen Europa. Bayerischer Landwirtschaftsverlag, München 1955. — K. Leikam, Kritische Untersuchung beider Flurbereinigung üblichen Wertermittlungsverfahren. Technische Hochschule München 1960. — H. Gamperl, Ländliche Neuordnung (Flurbereinigung), Handbuch der Vermessungskunde, Band IVb. Matzlerische Verlagbuchhandlung, Stuttgart 1967. — M. Poirée, J. Roche, Aménagement foncier rural et la technique du remembrement, Paris 1968. — V. Medić, Agrarne operacije, I. dio. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978.

V. Medić

KOMPOZICIJA I OBLIKOVANJE U ARHITEKTURI; kompozicija označuje odnose koji se uspostavljaju i kreiraju ili ustanovljuju i rekonstruiraju među arhitektonskim elementima, a oblikovanje je način na koji su arhitektonski elementi iskazani i formulirani (v. *Arhitektura*, TE 1, str. 332). Pojmovi kompozicija i oblikovanje preuzeti su iz likovnih umjetnosti, gdje se pod kompozicijom najčešće podrazumijevaju odnosi na plohi slike.

Sustavno promatrani, kompozicija i oblikovanje sastavni su dijelovi dvaju osnovnih procesa arhitektonske djelatnosti: arhitektonskog projektiranja i arhitektonske analize već izvedenog arhitektonskog djela.

Arhitektonsko projektiranje je proces tijekom kojega se raznoliki arhitektonski elementi i njihovi međusobni odnosi tako usklađuju da u novom arhitektonskom djelu budu najbolje sjedinjeni (v. *Projektiranje građevina*; v. *Javne zgrade*, TE 6, str. 583; v. *Kulne građevine*).

Arhitektonska analiza već izvedenog djela je proces tijekom kojega se ustanovljuju oni arhitektonski elementi i odnosi među njima koji su bitni za poimanje i vrednovanje djela.

Arhitektonski su elementi fizičke, spoznajne i društvene činjenice, koje se sjedinjuju u arhitektonskom djelu. To su programski i funkcionalno-tehnološki zahtjevi s obzirom na iskorištavanje arhitektonskog djela i odvijanja raznolikih procesa u njemu, konstrukcija zdanja i njeni sastavni dijelovi, analiza raspoložive i odabrane tehnologije građenja, prostorni raspored pojedinih sklopova i dijelova zgrade, njihova međusobna povezanost, povezivanje unutrašnjeg i vanjskog prostora, te projektiranje građevinskih detalja.

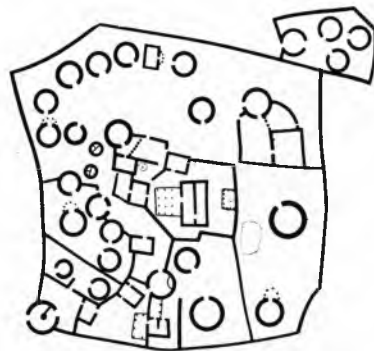
Arhitektonsko projektiranje i arhitektonsku analizu već izvedenog djela veže — uz mnogobrojne vidove međusobne nadopune — i opća definicija arhitekture, prema kojoj je arhitektura djelatnost, određena zakonitostima stručnog djelovanja i ponašanja, koja nastoji zadovoljiti ljudske potrebe za prostorima odvijanja njihovih životnih manifestacija i aktivnosti.

Tako definirana arhitektura ujedno je i društvena znanost, pa je njezino djelovanje usmjereno prema humanizaciji društvenih i individualnih prostora.

Odnose društva i arhitektonskog izraza ponikla u njemu tumači teorija arhitekture. To je specifična znanstvena disciplina u kojoj se teorijski razrađuju i kompozicija i oblikovanje, kao odrednice i komponente projektiranja i analize.

Društvena uvjetovanost arhitektonske kompozicije i oblikovanja može se ponajbolje prikazati na primjerima.

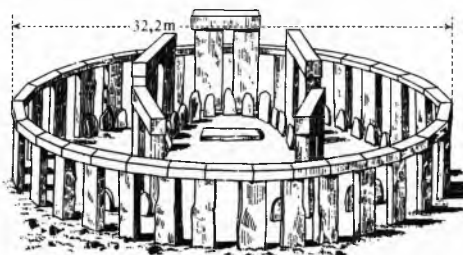
Afričko selo u Kamerunu (sl. 1) pokazuje organizacijsko htijenje pri postavljanju kuća — okruglih koliba od blata — u naselju. Naselje je opasano obrambenim zidom od zemlje i kolja, a zidom su također ograđeni i dijelovi naselja. I bez točnog poznavanja načina života moguće je uočiti bitne pretpostavke za uspješno funkcioniranje društvene zajednice (moral, ograničenja i kodeksi ponašanja) iz kompozicije i oblikovanja naselja. Očita je podjela na nastambe članova zajednice, koji se razlikuju prema imutku, prema funkciji koju u naselju obavljaju, prema starosti ili prema spolu. Dijelovi prostora namijenjeni su za zajednički boravak, za obredne službe i za privatni život. Takva kompozicija naselja govori o nekoj spoznaji svijeta i čovjeka u njemu. U tlocrtu Stonehengea (←1 500. god., sl. 2) kompozicijsko htijenje očituje se u kružnom, gotovo pravilnom obliku građevine, u naglašenom nizanju građevnih elemenata oko jedne osi i u odnosu prema glavnim stranama svijeta. Ali, ako se ne pozna dovoljno društveno uređenje, religija ili moral te društvene zajednice, ne može se dokučiti pravi

Sl. 1. Plan sela u Kamerunu

Sl. 2. Stonehenge, rekonstrukcija (dolje) i današnje stanje (gore)

smisao napora da se podigne takva građevina. Samo se naslućuje želja da se iskaže poimanje svijeta. Ipak, građevine slične kompozicije sa svetištem u sredini, ograđenim masivnim građevnim elementima, nađene su i u drugim dijelovima svijeta (sl. 3).

Sl. 3. Stupa iz ←II stoljeća u Sanchiju (Indija). Polukugla predstavlja nebeski svod a kamena ograda i prolaz kroz nju ulaz u svijet misli, prosvjetljenja i spasenja

Razvijenost društva i njegovu hijerarhijsku strukturu pokazuje kraljevski dvor u Perzepolisu (oko ← 500. godine). Prijamne carske dvorane, Darijeva apadana ili dvorana sa sto stupova